

Лексичні маркери делжилерської говірки

Стаття присвячена проблемі класифікації болгарських переселенських говірок Півдня України та специфіці сливенських говірок в метрополії та Бессарабії. До сливенських говірок належить говірка с. Дмитрівка (Делжилер). Основні риси (морфологічні, фонетичні та лексичні) цієї говірки не збігаються з класифікацією сливенських говірок Ст. Стойкова.

Ключові слова: бессарабські болгарські говори, діалектні маркери, делжилерська говірка.

The article is devoted to the problem of classification of Bulgarian emigrant dialects of South of Ukraine and to specificity of Sliven dialects in metropolis and Bessarabia. To Sliven dialects belongs the dialect of the village Dmitrovka (Deldgiler). The main features (morphological, phonetic and lexical) of dialect of the village do not coincide with St. Stoikov's classification of Sliven dialects .

Key words: Bulgarian dialects in Bessarabia, dialect markers, dialect of the village Deldgiler.

Делжилерську говірку автори „Атласу болгарських говірок в СРСР” відносять до групи південнобалканських говірок, до якої належать також говірки сіл Виноградівка (Чумлекьой), Ярове (Гюльмен), Рівне (Купоран), Виноградівка (Бургуджи), Зоря (Камчик), Делени, Виноградне (Хасан-Батир), Голиця, Кирнички [1, 13].

Досліджуючи болгарські говірки як метрополії, так і діаспори, вчені неодноразово зазначали, що в лексиці найкраще відтворені відмінності між діалектами. Як відомо, система болгарських говірок включає стійкі риси, спільні для усіх говірок (стабільні), і нестійкі (змінні, нестабільні), в яких проявляються діалектні відмінності [5, 46].

Спільними для усіх болгарських говірок в метрополії та діаспорі є, наприклад, назви пшениці, ячменя, вівса, гороху, квасолі, проса, льону.

Як зазначає Ст. Стойков, діалектні лексичні відмінності стосуються насамперед тих предметів і явищ, які з'явилися пізніше. Це передусім назви кукурудзи, кавуна та дині, картоплі та ін. Так, у болгарських говірках існує двадцять дві назви кукурудзи (*аранка, влашка, гугула, гугуци, гъльби, кукурбус, мисирка, мисир, момороска, морус, моруз'е, мумурус, папур, патка, пченка, пченичка, пашой, папашой, царица та ін.*); більше десяти назв картоплі (*барабои, брамбои, компир, кромпил, патати та ін.*). Майже в усіх діалектах є одне слово для ложки – *лъжица*, а на позначення виделки (літ. болг. *виллица*), предмета, який з'явився пізніше, в болгарських діалектах є понад 8 назв: *бодела, бонелка, вилушка, въркулица, фаркулица, намотка, патруга та ін.* [5, 54]. У дельжилерській говірці функціонують лексеми *фаркулица* (запозичене з румунської мови) та *вилка* (запозичене з російської мови).

Диференційними як у метрополії, так і в Бессарабії є також лексеми на позначення кошари (*обор, зимник, подник, хляв, хагъл, дам, гражд, укол*); дієслова „звати, кликати” теж диференціюють говірки (*викам, кликам, окам, рукам, ропам, стрикам, цирикам*) [5, 59].

У болгарських бессарабських говірках диференційними є також лексеми на позначення вікна (*джам, прозури, пенджур, цъкло*) та колодязя (*гиран, убил, кладенц, клаянц*). Деякі лексеми розрізняють західні і східні болгарські говірки. Це такі пари слів, як *крак – нога, риза – кошуля, котка – мацка, боп – фасул, сладък – благ, той – он, топъл – жежък та ін.* [5, 61].

Безперечно, в досліджуваній говірці функціонують лексеми, характерні для східноболгарських говірок (*крак, риза, котка, сладък, топъл, той та ін.*), тому що майже усі переселенці (окрім с. Тернівка в Приазов'ї) є вихідцями зі Східної Болгарії.

Але більш релевантним для бессарабських болгарських говірок є їх поділ на північні та південні болгарські говірки [4, 32], зокрема і за рефlekсами *ятя*. В лексикі також є відмінності. Як відзначають діалектологи, для півдня характерні лексеми: *щерка, катюля, лахна, хуртувам, разбой, джубринки*, їхні відповідники на півночі – *дъщеря, дюля, зели, приказвам, стан, джумерки*.

Порівняймо лексеми, які відрізняють говірку с. Дмитрівка від інших бессарабських говірок і від літературної болгарської мови (див. табл.).

Бачимо значні відмінності делжилерської говірки порівняно з іншими бессарабськими діалектами (чийшійським, чушмелійським, бургуджийським, зорянським, гюльменським і з говіркою с. Кирнички). Найбільшу схожість фіксуємо із зорянською та кирничанською говіркою, а відмінності – з чийшійською, яка належить до іншої діалектної групи, та чушмелійською.

Лексему *бакати са (са май ц'ал ден)* – „маятися” фіксуємо в досліджуваній і в чийшійській говірці, яка належить до іншої групи: *бъкатя съ* – дієслово „1. занимавам се с нещо продължително време; 2. бутам се, туткам се)” [6, 90]. А лексему *хуртувам* „говорити”, характерну для південних говірок, фіксуємо і в зорянській, яка належить до мішаного типу балкано-фракійських говірок.

Порівнюючи лексичний склад делжилерської говірки з іншими болгарськими бессарабськими говірками, майже в кожній ЛСГ знаходимо лексеми, характерні для с. Дмитрівка. Наприклад, в ЛСГ “Назви хлібів” це такі лексеми, як *намесник, таркалак, кравайчи* (у значенні “бублик”), ці рідко вживані найменування функціонують і в с. Зоря.

Намесник тут буває *віт і прастой*, а в Чийшії *тутманик* буває *дъртън і ср'азан*. У с. Делжилер жінки роблять *прастой намесник: раздръват тистоту, равнам'ерну тургат сирини или шуумик (многу част гу бъркат ум'есту), пудар туй гу пригъват,*

гу р'ежат на квадрати и гу заливат с каймак. В БЕР лексеми *намесник* немає, але зафіксовано слово *месник* у значенні “ба-нища, която се прави от месо на закланото от Коледа прасе” [2, 759]. Можливо, лексема *намесник* є похідною від *месник*.

У словнику Н. Герова лексема *наместник* має три значення: „1) който замества някой за нещо; 2) баснословен дух като таласъм, имало го у всяка къща, правят му служба в някой понеделник; 3) курбан, жертва, която са прави за оздравяването на някой болен” [3, 189]. Обрядову функцію цієї лексеми фіксує і етимологічний словник: *намесник* „домашній дух, покровитель, жертва, яка приноситься домашньому духу-покровителю”. З таким значенням лексема зафіксована у Родопах, Скребатно, Гоцделчевско [2, 485]. Вона не зафіксована в словниках зі значенням „виріб із тіста”. Але, можливо, розглянуте слово має значення „жертви, яка приноситься домашньому духу-покровителю”, тому що *намесник* випікається з „*тистоту, куйету устава ут замес'ануту за л'ан. Объчну, гату пичът л'ан и ту са устани тисто, прайат нам'есник.*”

Ще один хлібний виріб має назву *пйтки*. *Пресни пйтки* роблять з будь-якою начинкою, коли немає хліба в домі [6, 88]. В делжилерській говірці цей виріб називають *таркалак* (порівн. з бургудж. *пазламак*): *Ту си дойм умалели ут къра, н'ама га да пич'ем л'ан, ами хайди наскору таркалаци на уда*. Лексема *таркалак* споріднена з дієсловом *търкалям* [3, 254]. А лексема *пйтки* в досліджуваній говірці має зовсім інше значення – “печиво”: *Ас л'уба да пумагам на баба, гату т'а пиче пйтки. Куп'ах ино кило пйтки да пийм с чай*.

Таким чином, у процесі дослідження виявлено деякі диференційні лексеми, притаманні делжилерській говірці: *джам, джуни, старни, приказвам хуртувам, киптар, канофка, пашой* і деякі інші (див. табл.). У ЛСГ „Назви видів хлібів” – це такі лексеми, як *намесник, таркалак, кравайчи*, що фіксуємо і в зорянській говірці, та лексема *бакати са*, яка функціонує також у чийшийській говірці.

Делжилерська говірка	Зорянська говірка	Гюльменська говірка	Говірка с. Кириччи	Бурдуджийська говірка	Чий-шийська говірка	Чушменлійська говірка	Літературна болгарська мова
джам	джам	джам	джам	пенджуръ	пенджур	прозури	прозорец
джуни	джуни	джуни	джуни	джуни	бърни	джуни	устни
старни	старни	старни	старни	старни	бузи	лици	бузи
халадец	халадец	пача	пача	аладец	пача	пачи	пача
шумик	шумик	шумик	шумик	шумик	удвара	шумик	извара
удвара	удвара	удвара	удвара	удвара	удвара	удвара	извара
прика-звам, хуртувам	прика-звам, хуртувам	прика-звам, хуртувам	прика-звам	прика-звам	гълча	гал'чи	говоря, приказвам
фитка	фитка	фитка	фитка	мисирка	мисирка	мисир'ка	пуйка
кльоф	кльоф, калхун	гага	кльоф	гага	кълвун	гага	гага
кундял	кундял	малък пръст	кундел	гундяк	кълвун	кълвун	малък пръст
каунчи	каунчи	каун	каун	пъпеш	кълвун	кълвун	пъпеш
калтарми	калтарми	ялар	калтър ми	кълтарми	тербии	кантарми	кълтърми
тасма	тасма	ремак	тасма	тасма	ирмик	каши	ремък
киптар	киптар	кужух	киптар	киптар	киптар	илече	елък
канюфка	казан, видро	коха	кова, казан	казанчи	казан	казан	кофа
бакати са	-	-	-	са мая	са бакати	-	бутам се, туткам се
пашой	пашой	пашой	пашой	мамул	папур	мамуля	царевица
кляяңц	кляяңц	кляяңц, геран	кляяңц	кляяңц	гиран	убил	кляяңец
хагъл	хагъл	хагъл	агъл	агъл	агъл	еражд	кошара

Література

1. Атлас болгарских говоров СССР. Вступительные статьи и комментарии к картам. Под ред. С. Б. Бернштейна. – Москва : Изд-во АН СССР, 1958. – 231 с.
2. Български етимологичен речник (БЕР) / [ред.-упоряд. В. И. Георгиев]. – София : Изд-во БАН, 1979. –Т. 2 (И – К). 740 с. – Т. 4 (М – П), 1995. – 1003 с.
3. Геров. Н. Речник на българския език. – София : Издателство БАН, 1975 – 1978 (репр. изд.). – Т. 3. – 439 с.
4. Колесник В. О. Дебалканізація болгарських переселенських говірок в Україні. Граматична система : Монографія / Колесник Валентина Олександрівна. – Одеса : Астропринт, 2003. – 352 с.
5. Стойко Ст. Българска диалектология / Стойко Стойков. – София : Изд-во „Проф. Марин Дринов”, 2002. – 246 с.
6. Топалова С. Д. „За тестени ястия и техните названия в чийшиятски говори” (Бессарабия) / С. Д. Топалова // Одеска българистика. – Одеса, 2003. – С. 86 – 92.